

Magdalena Sitek

Commercium iure gentium commune esse debet

Studia Prawnoustrojowe nr 27, 63-71

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Magdalena Sitek

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej
im. Alcide de Gasperi w Józefowie

Commercium iure gentium commune esse debet

Wprowadzenie

W dobie globalizacji, zniesienia granic politycznych, celnych czy kontroli granicznych nastąpił rozwój handlu na skalę dotąd niespotykaną. Znaczny wkład w rozwój tego zjawiska wniosła Unia Europejska, a wcześniej Wspólnota Europejska, dzięki stworzeniu unii walutowej, gospodarczej i celnej oraz wprowadzeniu czterech podstawowych swobód¹.

Czynnikami hamującymi swobodny rozwój handlu są różnego rodzaju ograniczenia polityczne, prawne czy administracyjne, jak np. cła, limity, koncesje, pozwolenia. W doktrynie ekonomicznej toczy się dyskusja nad idealnym modelem gospodarki, zwłaszcza nad rolą w niej państwa. Wdrażano już modele czysto teoretyczne, np. model gospodarki planowej, ściśle kontrolowanej przez państwo, czy model gospodarki wolnorynkowej ze znacznym ograniczeniem roli państwa². W Europie na przestrzeni ostatnich 30 lat dokonały się właśnie takie przekształcenia gospodarcze. Ten proces realizuje się również z różnym skutkiem w innych częściach świata, zwłaszcza w Azji i Ameryce Południowej.

To jednak co dzisiaj wydaje się być dobrodziejstwem, jeszcze nie tak dawno było limitowane poprzez wprowadzanie ograniczeń działalności gospodarczej, w tym handlowej. Dążenie jednak do pełnej swobody działalności gospodarczej nie jest czymś nowym. Przedmiotem niniejszego opracowania jest ukazanie procesu odchodzenia od gospodarki planowej do wolności obrotu gospodarczego.

¹ Zob. R.R. Ludwikowski, *Regulacje handlu i biznesu międzynarodowego*, t. 1, Warszawa 1996, s. 99–138.

² Zob. A.M. Zawislak, *Ekonomia, nauka praw tymczasowych*, Warszawa 2010, s. 58–96. Więcej o historii rozwoju różnych modeli ekonomii – A. Pietre, *Pensée économique et théories contemporaines*, Dalloz 1966, s. 277 i n.

Charakterystyka ekonomii antycznego Rzymu

Ekonomia antycznego Rzymu była przedmiotem licznych opracowań, wśród których najsłynniejsze jest dzieło Michaela Rostovtzeffa³. Fascynacja romanistów i historyków kształtem gospodarki tamtego okresu wynika ze ścisłego powiązania zasad organizacji ekonomii z rozwojem prawa prywatnego, który stał się podstawą kontynentalnego systemu prawa cywilnego. Witold Wołodkiewicz uważa, że „wykształcone w źródłach prawa rzymskiego pojęcia i instytucje stanowią podstawy współczesnego prawa obligacyjnego”⁴.

W okresie królewskim i początkach republiki zasadniczo działalność handlowa mogła być prowadzona tylko między obywatelami rzymskimi, osobami *sui iuris* będącymi mężczyznami.

D.18.1.1.pr. (*Paul l. 33 ad ed.*): *Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus neque aliud merx, aliud pretium vocabatur, sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut quod alteri superest alteri desit. Sed quia non semper nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes quod ego desiderarem, invicem haberem quod tu accipere velles, electa materia est, cuius publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret. Eaque materia forma publica percussa usum domini-umque non tam ex substantia praebet quam ex quantitate nec ultra merx utrumque, sed alterum pretium vocatur.*

Paulus wskazał, że początki wymiany handlowej sięgają czasów, kiedy ludzie dokonywali wymiany dóbr, które im zbywały. *Peregrines* zyskali tę zdolność dopiero w okresie późniejszym, kiedy pojawiły się pieniądze, zwłaszcza po wojnach punickich. Od tego czasu Rzym stał się centrum politycznym, kulturalnym i handlowym ówczesnego świata. Gospodarka oparta na pracy niewolniczej dynamicznie się rozwijała, wspierana zdobyczami wojennymi, rozwojem banków, transportu morskiego. W tym ostatnim przypadku pojawił się już pierwszy zakaz prowadzenia handlu morskiego przez senatorów na podstawie *lex Claudia* z 218 r. przed Chr. Ponadto prowadzono ożywioną dyskusję nad ograniczeniem nadmiernego bogacenia się przez przedsiębiorców⁵. W konsekwencji pojawiła się seria ustaw zwanych *leges sumptuariae* – zakazujących przepychu. Pierwszą z nich była ustawa Meteliusza *de fullonibus* z 217 r. przed Chr. – ograniczająca luksus w ubieraniu⁶.

³ M.I. Rostovtzeff, *The social & economic history of the Roman Empire*, t. 1, Biblio & Tannen Publishers, 1926.

⁴ W. Wołodkiewicz, *Czy prawo rzymskie przestało istnieć?*, Zakamycze 2003, s. 71.

⁵ Cat. *De agri cult., Praef.* 1-4:1.

⁶ A. Pikulska-Robaszkiewicz, *Ustawowa regulacja obyczajów w prawie rzymskim. Wykład habilitacyjny*, „*Studia Iuridica*” 37/1999, s. 214; M. Kuryłowicz, *Leges sumptuariae w państwie i prawie rzymskim. Z historii państwa, prawa, miast i Polonii: Prace ofiarowane Prof. Wł. Ćwikowi w 40-lecie*, Rzeszów 1998, s. 139–154; J. Sondel, *Les “leges sumptuariae” considérées comme l’expression des conditions sociales et économiques de la Rome antique*, “*Archivum Iuridicum Cracoviensis*” 6/1973, s. 101–124. Ostatnio o *leges sumptuariae* pisała A.R. Jurewicz, [w:] *Rzymskie prawo publiczne. Wybrane zagadnienia*, Olsztyn 2011, s. 206–2013.

W II wieku przed Chr. doszło do głębokich przeobrażeń gospodarczych. Zaczęto odchodzić od gospodarki rolnej, często rozdrobnionej, do gospodarki opartej na produkcji rzemieślniczej i handlu. Nowy typ gospodarki pociągnął za sobą duże inwestycje, w tym kapitałowe. Powstały wielkie fortuny, a w konsekwencji system banków⁷. Dzięki wprowadzeniu na podstawie *actiones adiecticiae qualitatis* odpowiedzialności osób *sui iuris*, tj. *pater familias*, za działania osób *alieni iuris*, czyli podległych ich władzy, rozwinęła się cała sfera działalności gospodarczej prowadzonej przez osoby zajmujące się zarządzaniem cudzego majątku⁸. W przypadku zakładów produkcyjnych byli to *magistri*, zaś składów handlowych – *institores*. Współcześnie można byłoby ich nazwać menedżerami kierującymi samodzielną masą majątkową niezależną od majątku rodzinnego. Był to pierwowzór współczesnych spółek kapitałowych.

Rozwój gospodarczy, jaki miał miejsce pod koniec republiki, doprowadził do wzrostu handlu niewolnikami, a co z kolei powodowało wzrost wielkich fortun. W tym okresie rozwinął się nie tylko rynek kapitałowy, ale również spekulacyjny⁹. Musiano zatem rozbudować system prawny dostosowany do nowych potrzeb gospodarczych.

Już w początkach pryncypatu, a więc w czasie największego rozkwitu gospodarczego Rzymu i tworzenia ponadczasowego systemu prawa, państwo starało się zachować kontrolę nad rynkiem. Kontrola ta miała charakter normatywny i administracyjny¹⁰. Odpowiednie organy (*aediles*) nadzorowały handel na bazarach (*nundinae*), zaś *praefectus urbi* uprawniony był do kontrolowania handlu poza bazarami w całej Italii¹¹, jak też funkcjonowania banków¹². Ponadto wprowadzano cła (*portoria*), dzięki którym ułatwiano sprowadzanie produktów koniecznych i ograniczano napływ produktów niepożądanych.

W okresie poklasycznym rzymską gospodarkę dotknął kryzys. Nastąpił upadek rolnictwa, rzemiosła, handlu, zwłaszcza morskiego. Wzrosły obciążenia publiczne ponoszone na utrzymanie administracji i wojska. Coraz mniejsze znaczenie w tym okresie miał kapitał spekulacyjny, co negatywnie odbijało się na handlu¹³.

⁷ P. Cerami, [w:] P. Cerami, A. di Porto, A. Petrucci, *Diritto commerciale Romano. Profilo storico*, Torino 2004, s. 26.

⁸ Zob. A. Wacke, *Die adjektivischen Klagen im Überblick (I. Teil Von der Reeder- und Betriebsleiterklagen zur direkten Stellvertretung)*, ZSS 111/1994, s. 280–362.

⁹ Zob. P. Cerami, *op. cit.*, s. 31.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ D. 11.12.1.13 (Ulp. *l. sing. de off Praef Urbis*): *Et urbe interdicere praefectus urbi et qua alia solitarum regionum potest, et negotiatione et professione et advocacionibus et foro, et ad tempus et in perpetuum: interdicere poterit et spectaculis: et si quem releget ab Italia, summovere eum etiam a provincia sua.*

¹² D. D. 11.12.1.9 (Ulp. *l. sing. de off Praef Urbis*): *Praeterea curare debet praefectus urbi, ut nummularii probe se agant circa omne negotium suum et temperent his, quae sunt prohibita.*

¹³ P. Cerami, *op. cit.*, s. 32.

Znaczenie pojęcia *commercium*

Lacińskie pojęcie *commercium* oznacza prawo do zawierania stosunków handlowych ważnych i prawnie skutecznych w świetle prawa cywilnego, obejmuje zatem prawo do nabycia lub zbycia rzeczy (*merces*), a więc czynności będącej podstawą handlu¹⁴. Przedmiotem obrotu handlowego były przede wszystkim rzeczy importowane, takie jak: zboże, wino, warzywa, sery, mięso, miód, ubrania, materiały budowlane, metale, zwłaszcza metale szlachetne, wyposażenia domów. Podstawą do handlu był rozwój takich sektorów gospodarki, jak: budownictwo, produkcja ubrań i obuwia, handel, produkcja rolna, zwierzęca, zakłady przetwarzające produkty żywnościowe, transport lądowy i morski, a przede wszystkim szeroka gama usługowa¹⁵. Zakłady rzemieślnicze były małe, kilkuosobowe. Bardzo często proces technologiczny produktu od początku do końca nadzorował jeden rzemieślnik czy producent, który zresztą nierzadko sam zajmował się sprzedażą. Istniały oczywiście również przedsiębiorstwa produkcyjne zatrudniające wielu pracowników, zwłaszcza niewolników. Strategiczne dla Rzymian działy gospodarki, zwłaszcza kopalnie, pozostawiały natomiast w rękach państwa.

Pojęcie *commercium* w prawie rzymskim zasadniczo oznaczało handel, a więc obrót towarów i usług drogą lądową i morską¹⁶. Pietro Cerami twierdzi, że w prawie rzymskim wyrażało ono zdolność do dokonywania czynności uroczystych rodzących skutki prawne z użyciem wagi, tzw. *gesta per aes et libra*¹⁷. To stwierdzenie jest o tyle ważne, że wskazuje na istnienie w antycznym Rzymie różnych okresów rozwoju handlu. W najdawniejszym okresie, tj. królewskim i republikańskim do okresu wojen punickich, prawo do dokonywania czynności skutecznych prawnie mieli tylko obywatele rzymscy. Do rozstrzygania sporów handlowych między *cives Romanorum* w 367 r. przed Chr. został powołany specjalny urzędnik – *praetor urbanus*.

Pod koniec republiki prawo to uzyskali Latyni oraz niektóre miasta sprzymierzone i blisko współpracujące z Rzymem na zasadzie przyznania im klauzuli najwyższego uprzywilejowania w handlu z Rzymianami, czyli tzw. *ius commercii*. W 242 r. utworzono urząd pretora peregrynów, czyli urzędnika (sędziego) właściwego do rozstrzygania sporów pomiędzy obcokrajowcami (*peregrines*). Stąd czynności cywilnoprawne mogły być dokonywane między żywymi (*inter vivos*) obywatelami rzymskimi, ale również między nimi a obcokrajowcami (*peregrines*)¹⁸.

Tituli ex corpore Ulpiani 19.4: *Mancipatio locum habet inter cives Romanos et Latinos colonarios Latinosque iunianos eosque peregrinos, quibus commercium datum est.*

¹⁴ Zob. P.G.W. Glare (red.), *Oxford Latin Dictionary*, Oxford 2009, s. 363.

¹⁵ Zob. H. Jefferson Loana, *Industry and commerce of the City of Rome*, (50 B.C. – 200 A.C.), Baltimore 1938.

¹⁶ Tituli ex corpore Ulpiani 19.5: *Commercium est emendi vendundique invicem ius.*

¹⁷ P. Cerami, op. cit., s. 15.

¹⁸ Zob. M. Kaser, *Zum Begriff des commercium*, [w:] *Ausgewählte Schriften*, t. I, Milano 1976, s. 135.

Ten fragment autorstwa Ulpiana pozwala stwierdzić, że Rzymianie mieli świadomość, iż handel nie może posiadać ograniczeń narodowych i winien się rozgrywać między ludźmi niezależnie od narodowości. Czynności prawne przez nich dokonywane powinny znaleźć uznanie władz politycznych i sądowych powołanych do rozstrzygnięcia sporów.

Należy jednak zwrócić uwagę na to, że łacińskiego *commercium* nie można do końca utożsamiać ze współczesnymi polskimi terminami „handel” czy „obróć handlowy”, a to ze względu na brak porównywalnej terminologii handlowej i prawnej stosowanej w obu systemach prawnych, a także ze względu na brak wydzielonego sektora gospodarczego w Rzymie. Ponadto, ówczesna gospodarka w znacznej mierze opierała się na pracy niewolniczej. Sami niewolnicy jako *instrumentum vocale* nie mogli brać udziału w obrocie handlowym. Sytuacja ta zmieniła się dopiero po wprowadzaniu *actiones adiecticiae qualitatis*, o których była mowa wyżej. Konkludując, można powiedzieć, że pojęcie *commercium* oznaczało bezpośrednio handel, ale pośrednio również całą sferę działalności gospodarczej.

Niemniej istniejące w antycznym Rzymie formy działalności gospodarczej, istniejąca wówczas terminologia i rozwiązania prawne, zwłaszcza w zakresie regulacji czynności handlowych (prawo kontraktowe i deliktowe), wskazują na początek rozwoju handlu we współczesnym pojęciu, a w konsekwencji również i prawa prywatnego z częścią prawa handlowego¹⁹.

Czy można mówić o wolności gospodarczej w antycznym Rzymie?

W tej optyce kwestią fundamentalną jest pytanie o kształt zasady swobody działalności handlowej (gospodarczej) oraz granic ingerencji ówczesnego państwa w wolność gospodarczą. Warto się też zastanowić, jak owa wolność wypada w porównaniu do współczesnych rozwiązań prawnych zarówno w Polsce, jak i na arenie międzynarodowej, zwłaszcza w prawie Unii Europejskiej. Postawienie pytania o wolność gospodarczą wynika m.in. z zachowanego fragmentu autorstwa późnoklasycznego prawnika Hermogonianusa.

D. 1.1.5 (*Hermogonianus libro primo iuris epitomarum*): *Ex hoc iure gentium introducta bella, discretiae gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, aedificia collocata, commercium, emptiones venditiones, locationes conductiones, obligationes institutae: exceptis quibusdam quae iure civili introductae sunt.*

Hermogonianus w przytoczonym fragmencie wskazuje, że na podstawie *ius gentium* wszystkie narody prowadzą wojny, budują państwa, ale też tworzą koncepcje własności, wytyczają granice między nieruchomościami czy miejsca pod budynki, a także prowadzą wymianę handlową poprzez kupno-sprzedaż, najem czy inne

¹⁹ T. Ascarelli, *Corso di diritto commerciale. Introduzione e teoria dell'impresa*, Milano 1962, s. 79.

zobowiązania. Tekst ten stał się podstawą do sformułowania jednej z reguł prawa, a mianowicie *commercium iure gentium commune esse debet*²⁰. Według tej zasady każdy może dokonywać czynności typowych dla obrotu handlowego.

Czy można zatem mówić o istnieniu swobody działalności gospodarczej w antycznym Rzymie? Jeśli tak, to czy istniał jakiś spójny system regulacji prawnych będący jej fundamentem i zarazem spoiwem? W ramach systemu prawa rzymskiego sami Rzymianie nie wydzielali gałęzi prawa handlowego. Stąd odpowiedź na pytanie o swobodę działalności gospodarczej nie jest jednoznaczna. Prawo rzymskie zasadniczo dzieliło się na prywatne i publiczne. Podział ten był przeprowadzony ze względu na użyteczność adresata normy prawnej.

D. 1.1.1.2. (*Ulp. l. primo inst.*): *Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum. Publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim.*

Według Ulpiana przepisy prawa publicznego dotyczą spraw należących do państwa, zaś przepisy prawa prywatnego dotyczą spraw osób prywatnych, zarówno fizycznych, jak i prawnych w dzisiejszym tego słowa rozumieniu²¹. Czy można jednak mówić o istnieniu w prawie rzymskim gałęzi prawa karnego, administracyjnego, pracy, a także handlowego czy gospodarczego? Wielu współczesnych badaczy podejmuje próby odtworzenia różnych gałęzi prawa, operując wzorcami wypracowanymi w XIX i XX wieku. I tak, już w XIX wieku tworzono system rzymskiego prawa karnego²², w XX wieku zaś system rzymskiego prawa zobowiązań²³, prawa pracy czy prawa bankowego²⁴. W przypadku *ius mercatorum*, czyli rzymskiego prawa handlowego, należy raczej mówić o historii rzymskiego prawa handlowego, w której można wyizolować okresy rozwoju form ekonomicznych i regulacji prawnych²⁵.

Jak widać, trudno mówić o istnieniu spójnego systemu prawa rzymskiego w ramach konkretnej gałęzi prawa. Raczej należy mówić o zbiorze regulacji prawnych, które można przyporządkować według współczesnych kryteriów systematyzacji wypracowanych w dużej mierze na bazie dorobku niemieckiej pandektystyki. Choć zachowane przepisy nie tworzą spójnego i pełnego systemu, a w efekcie nie mogły w sposób kompleksowy regulować zdarzeń w obrębie konkretnej gałęzi prawa, nie oznacza to jednak, że nie można dokonywać porównań rozwiązań prawnych

²⁰ Zob. W. Waldstein, *Jus naturale im nachklassischen römischen Recht und bei Justinian*, ZSS 111/1994, s. 1–65.

²¹ Koncepcja osoby prywatnej powstała dopiero w wiekach średnich w prawie kanonicznym. Niemniej jednak jej praktyczne zastosowanie widać wyraźnie już w prawie rzymskim. Można mówić jako o osobie prawnej w odniesieniu do państwa rzymskiego, municypiów, różnych spółek, np. *societates publicanorum*. Zob. B. Sitek, *Rozwój koncepcji osoby prawnej od prawa rzymskiego do współczesności*, [w:] B. Sitek, M. Szwejkowska (red.), *Podmiotowość w prawie*, Olsztyn 2012, s. 197–214.

²² T. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899.

²³ Zob. S. Perozzi, *Istituzioni di diritto romano*, t. 1, G. Barbèra, 1906.

²⁴ Zob. A. Petrucci, *Profili giuridici delle attività e dell'organizzazione delle banche romane*, Torino 2002, s. 13 i n.

²⁵ P. Cerami, op. cit., s. 10.

pochodzących z różnych systemów prawnych, nawet czasowo odległych. Takie porównanie budzi bowiem refleksje nad współczesnymi rozwiązaniami, także z zakresu swobody prowadzenia działalności gospodarczej.

Należy podkreślić, że powołanie organów do rozstrzygnięcia sporów między stronami prowadzącymi działalność gospodarczą i stworzenie dość szerokiej gamy regulacji prawnych do obsługi tych sporów pozwala stwierdzić, że w prawie rzymskim mamy do czynienia z początkiem swobody działalności gospodarczej, zwłaszcza handlowej. Dowodem tego jest przedmiotowa reguła prawna *commercium iure gentium commune esse debet*, przekazana przez Ulpiana.

Swoboda działalności gospodarczej w Polsce

We współczesnym świecie istnieją różne modele gospodarki. Do lat 90. XX wieku w Polsce dominował model gospodarki kierowanej przez państwo, kontrolowanej przez politykę. Ten model gospodarki socjalistycznej przynosił krótkotrwałe korzyści, zwłaszcza w rozwoju niektórych gałęzi gospodarki, np. przemysłu ciężkiego. W perspektywie długofalowego rozwoju gospodarczego ten typ organizacji gospodarki przegrał z modelem gospodarki wolnorynkowej, gdzie państwo głównie pełni rolę regulatora²⁶.

W art. 20 Konstytucji RP czytamy, że społeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej. Jak słusznie zauważył Bogusław Banaszak, pojęcie społecznej gospodarki rynkowej nie zostało zdefiniowane ani w samej Konstytucji RP, ani w innych aktach prawnych²⁷. Niemniej jednak obejmuje ono respektowanie przez prowadzących działalność gospodarczą oraz przez państwo zasady nienaruszalności godności człowieka, sprawiedliwości społecznej, ale także swobody umów, wolności konkurencji, własności prywatnej.

Stąd w rozumieniu art. 2 ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej²⁸ działalnością gospodarczą jest zarobkowa działalność wytwórcza, budowlana, usługowa, handlowa, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, a także działalność zawodowa wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły. W świetle tej ustawy do podstawowych zasad prowadzenia działalności gospodarczej zalicza się swobodę prowadzenia działalności gospodarczej, legalizm działania organów, równomierne wsparcie przedsiębiorców, pewność obrotu gospodarczego i uczciwość konkurencji.

Zasada swobody działalności gospodarczej została sformułowana w art. 6 ust. 1 ustawy. Według polskiego ustawodawcy podejmowanie, wykonywanie i zakończe-

²⁶ Zob. C. Kosikowski, *Prawo gospodarcze publiczne*, Warszawa 1994, s. 17–29.

²⁷ Zob. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 155–166.

²⁸ Dz.U. z 2013 r., poz. 672 (dalej jako ustawa).

nie działalności gospodarczej jest wolne dla każdego na równych prawach, z zachowaniem warunków określonych przepisami prawa. Tak sformułowana zasada swobody gospodarczej rodzi pytanie o granice ingerencji państwa. Niewątpliwie zależą one od koncepcji państwa. Inne są w państwie totalitarnym (np. komunistycznym czy faszystowskim), inne w państwie o systemie teokratycznym (np. Arabia Saudyjska), inne w państwach o ustroju republikańsko-liberalnym (np. Stany Zjednoczone) czy w państwach demokratycznych (np. państwa Unii Europejskiej). Można również wskazać na państwa hybrydowe, tj. łączące ustrój komunistyczny z systemem wolnorynkowym (np. współczesne Chiny czy Kuba).

W świetle prawa polskiego ograniczenia swobody podejmowania, prowadzenia i zakończenia działalności gospodarczej mogą być wprowadzane poprzez system koncesyjny oraz kontrolę działalności gospodarczej przedsiębiorcy. W tym ostatnim przypadku ograniczenia zakładania czy prowadzenia działalności gospodarczej mogą wynikać nie tylko z uprawnień instytucji do tego upoważnionych, takich jak Krajowy Rejestr Sądowy, ale również z konieczności uzyskania pozwoleń administracyjnych na prowadzenie działalności gospodarczej szczególnie oddziałującej na środowisko naturalne²⁹.

Ustawodawca polski wprowadził jednocześnie ograniczenia przed nadmierną ingerencją organów państwowych w działalność gospodarczą: właściwy organ nie może żądać ani uzależniać swojej decyzji w sprawie podjęcia, wykonywania i zakończenia działalności gospodarczej przez zainteresowaną osobę od spełnienia przez nią dodatkowych warunków, w szczególności od przedłożenia dokumentów lub ujawnienia danych, nieprzewidzianych przepisami prawa (art. 6 ust. 2 ustawy).

Działalność gospodarcza nie może być też uzależniana od ponoszenia nadmiernych kosztów administracyjnych czy sądowych. W art. 6 ust. 3 ustawy wprowadzono zakaz nakładania przez organy administracji publicznej pozaustawowych wymogów, od których uzależniano wydanie rozstrzygnięcia, np. wymogu dostarczenia oryginalnych dokumentów, poświadczonych kopii lub poświadczonego tłumaczenia. Oznacza to, że takie wymogi mogą być wprowadzane jedynie przepisami ustaw szczególnych z uwagi na nadrzędny interes publiczny, przepisami ustaw powszechnie obowiązujących czy też ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi.

Podsumowanie

Swoboda działalności gospodarczej, w tym handlowej, swoimi korzeniami sięga czasów rzymskich. Zachowane źródła pokazują wspaniałą historię procesu od-

²⁹ Ocena oddziaływania na środowisko jest instrumentem administracyjnym wprowadzonym na podstawie amerykańskiej ustawy o państwowej polityce wobec środowiska – NEPA. Unia Europejska obowiązek ten wprowadziła dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/42/WE z dnia 27 czerwca 2001. W Polsce obowiązek ten wprowadzono na podstawie ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. nr 62, poz. 627).

chodzenia od prostych form gospodarki rolnej, przeznaczonej tylko dla wąskiej grupy pełnoprawnych obywateli. Geniusz Rzymian pozwolił na stopniowe dopuszczanie do obrotu handlowego coraz to nowych grup narodowościowych, jak też przyznawanie im klauzuli najwyższego uprzywilejowania (*ius commercii*) do dokonywania czynności prawnych. Dla rozstrzygania sporów handlowych powołano najpierw urząd pretora miejskiego, a następnie pretora dla peregrynów. Dynamiczny rozwój myśli prawniczej i regulacji prawnych przyczynił się znacząco do rozwoju handlu, a na pewno nie powstrzymywał go.

Zasada *commercium iure gentium commune esse debet* jest dzisiaj zasadą konstytucyjną i ustawową. W tym zakresie polskie regulacje odpowiadają standardom europejskim. Nie można jednak zapomnieć, że swoboda działalności gospodarczej, w tym handlowej, jest jedną z podstawowych zdobyczy współczesnej cywilizacji dzięki dziedzictwu, jakie pozostawiło po sobie imperium rzymskie. Pozostałe kwestie, np. rola państwa we współczesnym handlu czy zasięg ingerencji państwa, wymagają dalszych badań.

Summary

Commercium iure gentium commune esse debet

Key words: Roman law, European law, trade, economic freedom, preference clause.

Freedom of economic activity, including trade has its roots dating back to Roman times. The literary and legal sources from that period show great story of moving away from simple forms of agriculture, designed only for a small group of citizens. The dynamic development of legal thought and legal regulation has contributed significantly to the development of trade, and certainly did not refrain from it. Nowadays also Polish law includes the constitutional and statutory principle of freedom of trade. In this respect, the Polish regulations meet the European standards. We can not forget, however, that the freedom of economic activity, including trade, is one of the main achievements of modern civilization, thanks to the inheritance left by the Roman Empire. However, there still remain issues that require further examination, like the role of the state in the modern trade, or range of state interference.